

Grundtvig og Freire: Folkehøjskoler i Danmark og i Brasilien

Den følgende tekst er en oversættelse af den indledende og opsummerende tekst til antologien med ovenstående titel. Den er oversat fra brasiliansk portugisisk til dansk, og indeholder enkelte fodnoter i oversættelsen, hvor det er skønnet nødvendigt at uddybe begrebsmæssige eller kulturelle ord eller udtryk.

Oversættelsen er lavet i 2022 af Anders Væрге fra Center for Praxisudvikling.

Forbindelser mellem tænkning og praksisser i folkelig uddannelse

Af Sérgio Haddad, Caxias do Sul Universitet og Ação Educativa Assessoria Pesquisa e Informação

Denne bog samler artikler og rapporter fra casestudier med det formål at udbrede information om Nikolaj Frederik Severin Grundtvigs (1783-1872) liv og arbejde med uddannelse og derigennem etablere paralleller mellem hans tænkning og den af den brasilianske pædagog, Paulo Freire. Grundtvig var præst, pædagog, poet, filosof, historiker og politiker. Sammen med Hans Christian Andersen (1805-1875) og Søren Kierkegaard (1813-1855) er han en del af den gruppe af mest signifikante intellektuelle i den periode, som i Danmark er kendt som guldalderen.

Det 19. århundrede var en periode med store forandringer i Europa hovedsageligt som konsekvens af den franske revolution, som endte med at have indflydelse på resten af Europas lande - inklusiv Danmark. Ud over de demokratiske vinde, som i midten af det århundrede skubbede landet til at overgå fra absolut monarki til konstitutionelt monarki og til at lave en landbrugsreform, så kæmpede befolkningen også om fastlæggelsen af territoriale grænser, som blev udfordret af nabolandene. I starten af det 19. århundrede var Danmark organiseret i forskellige samfundsklasser: adlen, kirken, borgerskabet og bønderne (som ændrede sig med landbrugsreformen). Det er i denne historiske kontekst, at Grundtvigs pædagogiske tænkning etablerede sig. Fokus var bønderne som, på trods af at repræsentere flertallet i befolkningen i det danske samfund, havde manglende deltagelse i det politiske liv i landet.

Vores interesse for at studere dette intellektuelle menneske, blev affødt af Grundtvigs interesse for uddannelsesområdet for unge og voksne. Efter Grundtvig blev kendt i Skandinavien og Nordeuropa, blev hans tænkning og afledte praksis udbredt i andre dele af verden, med signifikant indflydelse i USA og med tilstedeværelse i lande som Japan, Filippinerne, Indien, Israel i Asien og Nigeria i Afrika.

På trods af at Grundtvig ikke havde afgrænset sin idé om uddannelse til unge og voksne, så endte hans følgere med at anvende hans idéer i det, der blev kaldt folkehøjskoler; kostskoler som ikke følger det formelle pensum som de almene skoler, og som tager imod elever til en bred palette af korte eller lange kurser (i op til ét år). Denne model, oprindeligt rettet mod de 19. århundredes bønder, etablerede sig, som et alternativ til de skoler der dannede landets elite (adel, kirke og lodsejere). Grundtvig forsvarede idéen om, at uddannelse ville hjælpe bønderne med at få viden om den virkelighed, de levede i deres tid, og det ville hjælpe dem med bedre at kunne deltage i det politiske liv i landet - og derfor i transformation (til demokrati, red.).

Med den historiske, geografiske og kulturelle afstand in mente findes der mange forbindelser mellem Grundtvigs uddannelses-tænkning og Paulo Freires pædagogiske idéer. Denne forbindelse mellem de to er anerkendt af vestlige og østlige forskere (som fx nordamerikaneren Claus Warren, inderen Asoke Bhattacharya, som er undertegnede på kapitler i denne antologi). Bhattacharya har fx publiceret en bog med titlen *Education for the People: Concepts of Grundtvig, Tagore, Gandhi and*

Freifre (2010), hvor der bliver lavet tilnærmelser mellem diverse koncepter udviklet af Freire og Grundtvig.

Samtidigt er det ikke unormalt at finde forslag til uddannelse som har referencer til både Grundtvig og Freire. Det indikerer en opfattelse af, at de to pædagoger har idéer, hvis ikke tæt på hinanden, så i det mindste peger i samme retning og kan komplementere hinanden.

Det var en overraskelse for forskerne som undersøgte skolerne i Danmark og som publicerede denne antologi (Haddad et al., 2020), da de blev modtaget af Folkehøjskolernes Forening i Danmark, organisationen som hjalp med at forberede besøgene, at koordinatoren modtog dem med bogen *De Undertryktes Pædagogik* i hånden, og kommenterede på Paulo Freires vigtighed for skolerne. Et andet eksempel er vidnesbyrdet fra den filippinske pastor Edicio Dela Torre (social aktivist og koordinator af Education for Life) fra Manila, da han i forbindelse med den konference der fejrede 175-året for åbningen af den første folkehøjskole, hvilket fandt sted 23.-28. september 2019 i Danmark, organiseret af samme forening, sagde:

Grundtvigs stærkeste indflydelse på os var i hans filosofi om skole for livet, som vi kombinerer med arbejdet af Paulo Freire (1921-1997), den brasilianske 'professor for frihed', som blev særlig kendt for sit værk *De Undertryktes Pædagogik* (1968) (Torre, 2020).

Blandt så mange forskellige eksempler er det værd at nævne, hvad der skete under afholdelsen af World Assembly for International Council for Adult Education (ICAE) i 2011 i Malmø, Sverige, hvor der var organiseret en workshop om de to pædagogers tænkning.

Freire nævner i sine udgivelser og interviews ikke danskeren, i det mindste var det hvad, der blev konstateret i denne forskning, men eftersom Freire boede i Schweiz i et årti, virker det usandsynligt, at han ikke kendte til Grundtvigs tænkning, som har fået stor anerkendelse for sine idéer om uddannelse for voksne i Skandinavien og Europa. I bogen *We Make the Road by Walking* taler Freire med den nordamerikanske uddannelsesforsker Myles Horton, som startede en folkehøjskole i Tennessee i det sydlige USA (adresseret i denne antologi i en artikel af Carrie Ann Welsh) efter adskillige besøg i Danmark. På et tidspunkt i samtalen nævner Freire en tekst der er lavet af Horton om Grundtvig, og som blev præsenteret på et seminar i Danmark, hvor de var der sammen. Derfor er der nogen evidens for, at Freire havde kendskab til Grundtvig.

Den bog vi præsenterer her, er et resultat af en undersøgelse, der er koordineret af professor Sérgio Haddad og inkluderer et hold af forskere og assistenter, lavet med midler fra fonde (FAPESP, CNPq). Undersøgelsen blev lavet i to etaper fra 2017 til 2020. De første to år blev dedikeret til at studere den brasilianske uddannelsesforsker (se særligt Haddad, 2019), og de efterfølgende to år var dedikeret til den danske forfatter og til studier af de cases, hvis resultater bliver præsenteret her.

Af forskellige grunde var der flere vanskeligheder forbundet med studiet. På grund af den store mængde dokumenter, der er publiceret af og om Paulo Freire, er det vanskeligt at udvælge forskning til studiet. På den anden side, at studere Grundtvigs pædagogiske tænkning, en intellektuel fra det 19. århundrede, som skrev på et ældre dansk sprog, og hvis arbejde - på trods af nylige indsatser af forskere - stadig er meget lidt oversat, var en anden udfordring. Resultatet er et tilnærmet panorama af hans enorme og alsidige produktion.

Det komparative studie mellem Freire og Grundtvigs tænkning blev til gennem studier af praksisser, som er kendte som henholdsvis *freiriske* og *grundtviske*. Selv om de levede i forskellige århundreder,

arbejdede begge i området med folkelig uddannelse af unge og voksne, hvilket her er defineret som en alsidighed af sociale praksisser, relateret til produktion og cirkulation af viden, erfaring og værdier rettet mod frigørelse af unge og voksne i det folkelige segment. Det primære spørgsmål som guidede projektet var: Hvilke ligheder og forskelle er der mellem de to pædagogiske tænkere indenfor området for folkelig uddannelse af unge og voksne?

Biografiske noter

Grundtvig blev født i 1783 på den sydlige del af Danmarks største ø, Sjælland. Han var den yngste af fire brødre. Hans far var præst, og hans mor tog sig af huset og børnene. De levede et simpelt liv uden luksus. Han lærte at læse meget tidligt. I 1792, ni år gammel, blev han sendt til en tutor/mentor for at blive uddannet. Han flyttede til Aarhus i 1798 for at gå på gymnasiet og efterfølgende til København i 1800 for at studere teologi. Grundtvig var ikke tilfreds med sit studieliv, hverken i Aarhus eller København, på grund af den akademiske form og foragten for historien, traditioner og det danske sprog. Derfor dedikerede han sig til at redde traditionelle danske myter og legender, foruden sproget i sig selv, som han mente var relevant for at kultivere nationalidentiteten, og som skolerne burde dedikere sig til.

På grund af denne motivation modtog han et legat til at tage på British Museum i England for at undersøge anglo-saksiske manuskripter til sit studie (Fain, 1871). Han besøgte England tre gange mellem 1829 og 1831, hvor han fik kontakt med og blev begejstret for det parlamentariske styre og det intellektuelle miljø på colleges på de engelske universiteter. Efter denne periode deltog han aktivt i transformationsprocessen fra absolut monarki til parlamentarisme med den demokratiske revolution af 1849.

Det er i denne kontekst, at hans uddannelsesmæssige ideer opstår, med kritik af den traditionelle skole, afholdt på latin og rettet mod en begrænset del af befolkningen; eliten. Han foreslog en anden model, som adresserede de folkelige segmenter og deres styrkelse som medborgere. Grundtvig, foruden at være præst, tog del i det offentlige liv, blev medlem af folketinget og tog her sine bekymringer om uddannelse med sig.

Den første folkehøjskole blev oprettet i det sydlige Danmark i 1844, i Rødding. Det var ikke Grundtvig selv der grundlagde skolen, men Christen Kold, som tog hans uddannelsesmæssige idéer med og oprettede en skole i Ryslinge og kort derefter i Dalum. Skolerne blev de første i en række af nye skoler. Folkehøjskolebevægelsen bredte sig i Danmark, i de andre lande i Skandinavien og til en del af det europæiske kontinent. I Norge blev de første folkehøjskoler indviet i 1864, i Sverige i 1868, og i Finland i 1889.

I arbejdet som præst løb Grundtvig ind i adskillige konflikter, fordi han havde en kritisk position til de kirkelige traditioner i den danske lutheranske kirke. Det endte mange gange med forbud og processer, som forbød ham at arbejde som præst. Imidlertid blev han i 1832 genindsat som præst og blev i 1839 ansat som præst ved Vartov i København, hvor han var aktiv indtil sin død i 1872.

Paulo Freire blev født i september 1921 i Recife i Brasilien. Han var søn af en militærmand, og hans mor var dedikeret til hjemmet og de fire børn, hvor Paulo var den yngste. Ligesom Grundtvig lærte han, med hjælp fra sine forældre, at læse meget tidligt. Med krisen i 1929 var hans familie nødt til at flytte til Jaboaão de Guarapes – en by hvor det var billigere at bo. Der levede han et liv med knappe ressourcer, hvilket blev mere udtalt med hans fars død. Efter de første år i skolen lykkedes det hans mor at få et legat til en privatskole for middelklassen i Recife, hvor Freire gennemførte det, der i dag

ville svare til gymnasiet. Da han var færdig, blev han inviteret til at blive på skolen som lærer, samtidig med han studerede jura.

Selvom han færdiggjorde jurastudiet dedikerede han sig til uddannelsesområdet. I mere end ti år (fra 1947) arbejdede han i afdelingen for uddannelse hos SESI (Industriens Sociale Service), som var et sted, hvor han kunne udvikle sine ideer som pædagog. Det var i konteksten af de kulturelle bevægelser i 1950'erne og 1960'erne, at Paulo Freire blev nationalt kendt for sit arbejde i området med uddannelse af unge og voksne. Hans arbejde med literacy blev anvendt i adskillige brasilianske stater, hvilket gjorde, at landets præsident, João Goulart, inviterede ham til at implementere et nationalt program for literacy i 1963, efter præsidenten personligt havde fulgt resultaterne af en stort forsøg, der blev lavet i Angicos i delstaten Rio Grande do Norte.

Med militærkuppet i 1964 tog Freire ud af landet i eksil, hvor han var gennem Bolivia, Chile, USA før han i 1970 endelig endte i Geneve i Schweiz. Her var han aktiv i Kirkernes Verdensråd i ti år, indtil han kom tilbage til Brasilien i 1980. I denne eksil-periode blev han kendt i hele verden for sin idéer, særligt efter udgivelsen af sin bog, *De Undertryktes Pædagogik*, fra 1970. Som en konsekvens heraf rejste han rundt i verden efter at have modtaget adskillige invitationer. På samme måde prædikede Grundtvig i sin tid, hvor han var stærk kritiker af den eksisterende skolemodel og dens traditionelle pædagogik og elitærisme. Som modsætning foreslog han en kritisk og frigørende uddannelse i de folkelige sektorer.

Tilbage i Brasilien dedikerede Freire sig til det akademiske liv. Han fulgte erfaringerne med folkelig uddannelse overalt i landet, besvarede invitationer til international deltagelse og fortsatte sin intellektuelle produktion. Han var uddannelsesminister i delstaten São Paulo fra 1989 til 1991. Han døde i 1997.

Der er nogle ligheder i de faktuelle ting, som markerede livet af de to tænkere. Begge blev opdraget med basis i kristendom og levede deres liv med dets værdier, men med en doktrin som nærmede sig den kristne tro i de kulturer, de var indhyllet i samt med den levede realitet for de befolkninger, de arbejdede med. Freire fulgte sin mors katolske religion (faren var spiritist) og levede i 1960'erne med Katolsk Aktion (Ação Católica), en sekulær bevægelse af unge studerende, arbejdere og bønder. I 1970'erne arbejdede han for Kirkernes Verdensråd, den kristne økumenisk enhed, bestående hovedsageligt af kirker, bevægelser og enheder af den traditionelle protestantisme.

Grundtvig havde et intenst og uroligt liv som præst. Han kæmpede altid for sine ideer, levede i perioder med depression og konflikter med hierarkiet i den danske lutheranske kirke og led i perioder under censur og forbud for at udføre sit præstehverv. For ham var det i det kirkelige fællesskab, i dåben og konfirmationen, at Kristus giver fællesskabet sit levende ord. Fællesskabet er det, der altid eksisterede, også før Biblen blev skrevet, sagde han. Han så den kristne tro som en arv fra det religiøse fællesskab gennem dens historie og derfor integreret i menneskers liv. Han troede på, at frelsen skulle opstå her og nu, dermed hans indsats for at forbedre uddannelsen og dermed det danske samfund (Dam, 1983:25-26).

Det er muligt at se andre ligheder mellem de to forfattere: De havde begge en barndom med imødekommende forældre, hvilket gav dem sikkerhed til at klare de svære perioder og sikre deres familiers overlevelse. Troen på uddannelse var en anden karakteristik af deres familier, hvor forældrene tidligt sørgede for læsefærdigheder, der endte med at vække lysten til at læse - hos dem begge. (Haddad, 2020)

På trods af den særlige adfærd tidligt i deres liv, oplevede de først nydelsen ved læsning, da læsning blev opfattet som noget der sammenbandt teksten med dagligdagens problemer.

Da Grundtvig gik på gymnasiet i Aarhus, og efterfølgende på Københavns Universitet, følte han sig fuldstændig uengageret. Han oplevede en følelse af ligegyldighed overfor stoffet og overfor afstanden, som disse skoler havde til virkeligheden. Ifølge Dam "blev begrundelsen for hans oprør mod hvad, han senere ville kalde 'Dødens Skole' (det vil sige en undervisning langt fra livet og tidens folkeånd) grundlagt i denne periode" (Dam, 1983:13).

Freire satte pris på den æstetiske nydelse af læsningen, som han sagde:

Jeg opdagede, at læsning var nødt til at være en kærlighedens handling [...] jeg havde en næsten fysisk forbindelse med teksten. Det var denne oplevelse, der begyndte at lære mig, hvordan læsningen også er en skønhedshandling, fordi den har at gøre med læseren, der genskriver teksten. Det er en æstetisk begivenhed. Jeg må have været 19 år. Jeg husker altid, at det var en følelse af enorm lykke [...] Jeg prøver på at opnå skønhed i selv læsehandlingen. Dette er, i min optik, en ting, som mange lærere ikke forsøger at opnå. (Freire; Horton, 2011:55).

Troen på uddannelses politiske natur er en anden tilnærmelse, der kan identificeres mellem de to, når vi ser på deres tækning. Rent faktisk, værende i Recife eller i Angicos, foreslog Freire, gennem sin metode til literacy, en proces til adgang til læsning og skrivning, hvor referencen var den kulturelle kontekst og de problemer, der var i livet i de studerendes lokalsamfund. De politiske motiver til processen med læsning og skrivning var, at fandt løsninger ved at diskuterede problemerne og finde grundene til deres eksistens i de forhold, de levede i. Denne politiske sans var tilstedeværende i hele Freires intellektuelle produktion og særligt i bogen *De Undertryktes Pædagogik*.

Ifølge Korsgaard (2019), var Grundtvigs uddannelsesmæssige idéer forbundet til hans vurdering af effekten af den Franske Revolution af 1789, som – samtidig med den åbnede en ny epoke i historien – bragte socialt kaos og vold. Hvordan skulle man så garantere friheden og undgå social konvulsion og et terrorregime? Svaret på hans forhåbning om en transformation med social fred ville være en ny uddannelsesmæssig institution, som promoverede bevidsthedsgørelse¹ og social dannelse - personlig og politisk (Korsgaard, 2019:16).

For at fremme denne proces skulle der oprettes en ny form for skole, en folkehøjskole, der skulle bidrage til udvikling af en folkelig samfundsform baseret på idéen om folkelighed. Det gamle standssystem, baseret på idéen om ulighed, skulle nedbrydes af kravet om folkelighed. (Korsgaard, 2019:20)

For Knudsen (1976) proklamerede Grundtvig en folkelig skole, inspireret af den engelske erfaring af de dialoger der var på deres *colleges* i kontrast til den stivhed i relationerne mellem lærere og elever, der fulgte den tyske model, som der var i Danmarks uddannelsesinstitutioner.

¹ Oversættelsen til 'bevidsthedsgørelse' kommer fra det portugisiske ord 'conscientização', som er et helt centralt i Freires begrebsverden. Konstruktionen af det på dansk lidt kluntede ord 'bevidsthedsgørelse', er et forsøg på at komme tættere på Freires begreb, da ordets oversættelse ud over bevidsthed, også i suffikset '-zação' indeholder at det er en handling, i.e. noget gøres eller bringes til bevidsthed. Derfor oversættelsen til 'bevidsthedsgørelse'. Begrebet bliver yderligere udfoldet i teksten på de følgende sider.

Freire plæderede for en kritisk uddannelse, i modsætning til hvad han kaldte en bankuddannelse. Grundtvig ønskede en anderledes uddannelse end det, han kaldte *skolen for døden*.

Begges tænkning havde en meget stor social indflydelse. På den internationale scene modtog Paulo Freire mere end 50 æresdoktorgrader. De Undertryktes Pædagogik blev udgivet på mere end tyve forskellige sprog. I juni 2016 viste en undersøgelse, at De Undertryktes Pædagogik er det tredje mest citerede værk indenfor humanvidenskaben (ifølge et udtræk lavet i Google Scholar (Haddad, 2019)).

Grundtvigs tænkning, konkretiseret i erfaringerne med folkehøjskolerne, have ligeledes stor indflydelse. Mellem 1864 og 1872 blev 60 folkehøjskoler etableret i Danmark, målrettet bønderne. Han var også meget vigtig for formning af den moderne danske nationalstat, som konsekvens af hans uophørlige kamp for den kulturelle og sociale frigørelse af bønderne. Folkehøjskolebevægelsen spredte sig internationalt i Skandinavien, i Nordeuropa, og på andre kontinenter.

Flere stemmer

Bogen, som vi præsenterer her, består i sin første del af tre vigtige internationale forfattere, som har studeret Grundtvigs tanker: Danskeren Ove Korsgaard, nordamerikaneren Clay Warren og inderen Ashoke Bhattacharya. I det første kapitel beskriver Ove Korsgaard tænkningen og den rolle som Grundtvig udfyldte i Danmark samt hans eftervirkning i andre lande. I det andet kapitel analyserer Clay Warren indflydelsen af den danske pædagogiske tænkning i USA og i tredje kapitel diskuterer Ashoke Bhattacharya, i en opsamling med andre forfattere, Grundtvigs rolle for demokrati samt hans tæknings indflydelse i Indien. Nordamerikaneren Carrie Ann Welsh afslutter samlingen af artikler i den første del med at behandle henholdsvis Highlander Folk School i Tennessee, USA (inspireret af Grundtvigs idéer) og aktivisten og folkesangeren Zilphia Hortons rolle i uddannelse af arbejderne.

Den anden del af bogen består af fire case-studier; to af dem om folkehøjskoler i Danmark og de to andre om brasilianske erfaringer under indflydelse af Paulo Freires tænkning. Brasilianerne Sérgio Haddad, Janaina Uemura og Gabriela Zeppone undersøgte to danske skoler under et besøg i 2019, mens arbejdet, ledet af italieneren Marcella Milana i 2006 og 2007, undersøgte projekter i danske skoler med det formål at unge voksne kunne tilegne sig civile færdigheder for at fremme det demokratiske medborgerskab. I et sommerkursus, der blev udviklet i januar 2019, i São Paulo, af Økumenisk Center for Ydelser til Evangelisering og Folkelig Uddannelse (Centro Ecumênico de Serviços à Evangelização e Educação Popular), undersøgte Maria Clara Di Pierro erfaringerne med at uddanne pastorale arbejdere og aktivister i sociale bevægelser. Slutteligt, i 2019, analyserede Roberto Catelli Junior og Angélica Kuhn erfaringerne ved Det Nationale Kursus i Politisk Teori (Curso Nacional de Teoria Política), udbudt til oprørere fra sociale bevægelser, gennem Florestan Fernandes Nationale Skole (Escola Nacional Florestan Fernandes, ENFF), skabt af Bevægelse for Jordløse Landarbejdere (Movimento dos Trabalhadores Sem Terra, MST).

Sammenfaldende idéer

Ud over de sammenfald der er nævnt herover, i forhold til de to pædagogers liv, bringer studierne andre sammenfald i den pædagogiske tænkning frem i lyset. Det fremhæver vi i det følgende.

At komme til orde² for Freire og det levende ord for Grundtvig

I teksten "At lære at komme til orde" (introduktion til bogen *De undertryktes pædagogik* af Paulo Freire) understreger Ernani Maria Fiori vigtigheden af ordet i lærerens metode. Ikke et ord tomt for betydning men et skabende ord, som kommer fra elevens virkelighed, og som vil være fyldt med meninger, der kan diskuteres i kulturelle kredse på stedet, hvor der bliver arbejdet med literacy.

Paulo Freires metode lærer ikke at gentage ord og begrænser sig ikke til at udvikle evnen til at tænke over dem som logiske krav til den abstrakte tale. Metoden sætter ganske enkelt eleven, der arbejder med literacy, i stand til kritisk at kunne genskabe ordene fra sin verden, og dermed ved passende lejlighed, at kende og kunne sige sine egne ord (Fiori, 1987:13).

Det bliver åbenlyst hvilken betydning, Freire tillægger afkodning og debat om et ord, der refererer til elevernes virkelighed. Denne betydning af ordet, brugt i hans pædagogik, ligger meget tæt på det Grundtvig kaldte *det levende ord*, mundtlighed fyldt med betydninger, hvorigennem de læste digte, sang salmer, fortalte myter og traditioner. Ifølge Haddad et al. (2020) i denne antologi:

[Det levende ord]: værdien af ordet får relevans gennem den religiøse påvirkning – ved at værdsætte ordet (forkyndelsen) frem for "skriftens døde ord" – og dets deltagelse i folkeforsamlinger, hvor ordets dimension er påskønnet som en måde, hvorpå man tænker selvstændigt, udtrykker holdninger og argumenterer.

Oplysning og bevidsthedsgørelse

I et interview til Institut for Kulturel Handling (Instituto de Ação Cultural, IDAC) i 1973, om *bevidsthedsgørelse og frigørelse*, søgte Paulo Freire at svare sine samtalepartnere på spørgsmål om begrebet bevidsthedsgørelse, som han brugte i sine første udgivelser, og dets implikationer for den sociale praksis, idet han understregede, at det ville være umuligt at definere konceptet alene som en intellektuel øvelse løsrevet fra virkeligheden:

Indsatsen for bevidsthedsgørelse identificeres som den egentlige kulturelle handling for frigørelse, er processen hvorved, i subjekt-objekt forholdet, henvist til flere gange i dette interview, subjektet bliver i stand til i kritiske termer at opfatte den dialektiske enhed mellem sig selv og objektet. Netop af denne grund, lad os gentage, er der ikke bevidsthedsgørelse uden for praksis, uden for enheden teori-praksis, refleksion-handling (Freire, 1976:133).

I et andet sted i interviewet, citerende den franske filosof Jean Paul Satre, argumenterer Freire:

at refleksionen kun er legitim, når vi underlægger os det konkrete, hvis kendsgerninger den søger at klarlægge, og dermed gør det muligt for os at handle mere effektivt på disse.

Følgende bruger han begrebet *oplysning* for at henvise til viden om virkeligheden:

² Den direkte oversættelse fra portugisisk er "at sige ordet", men her oversat til den sammenfaldende mening der er i det danske udtryk, 'at komme til orde'.

Oplysning af en udøvet handling eller at udøve ægte refleksion klarlægger både den fremtidige handling, der forsøges, og bør også give en ny refleksion (Freire, 1976:135).

Grundtvig bruger det danske udtryk *oplysning*, som er blevet oversat til engelsk til *enlightenment*, for at henvise til handlingen med at gøre borgerne bevidste om sig selv som folk og nation - en bestemt kollektivitet og kultur der er autonom fra andre magter. Hvis det var rigtigt for ham, at alle ville være en del af denne kollektivitet, så var Grundtvig hovedsageligt optaget af bønderne, som var afskåret fra de politiske processer og derfor udelukket fra deltagelse i opbygningen af en fælles fremtid. Selv i betragtning af både den tidsmæssige forskel, samt diversiteten i det teoretiske fundament, mellem de to, er der en klar tilnærmelse af idéen om en uddannelse, der ville tjene til at gøre virkeligheden mere forståelig og klar for dem, der deltager i uddannelsens handling.

Som Korsgaard beskriver i en artikel i denne bog, så indebærer *oplysning* at bringe lys og forståelse til sind og ånd. Det er ikke viden eller læring alene, da det omfatter hele væsenet. For inderen Bhattacharya (2006) er der en konceptuel tilnærmelse mellem *oplysning* og begrebet "bevidsthedsgørelse", som bruges meget i litteraturen om folkeuddannelse i Brasilien.

Start i virkeligheden for at skabe historien

Sammenfald af idéerne for Freire og Grundtvig viser sig også i idéen om en uddannelse rettet mod livet og med udgangspunkt i livet. Det drejer sig om, at man med udgangspunkt i virkeligheden, dets kulturelle elementer og dets historie, samt at få bevidsthed om disse ting bedre at kunne deltage i denne virkelighed i henhold til sine interesser, uanset om det være sig individuelle interesser eller på sociale områder. Grundtvig talte åbenlyst om bøndernes deltagelse i det 19. århundrede, så adskilte som de jo var fra de politiske beslutninger. Freire vendte sig, efter sin tilnærmelse til marxismen i 1970'erne, til en pædagogik for de undertrykte vendt mod deres frigørelse. En uddannelse som metode til transformerende handling.

Marella Milana fastslår i sin artikel publiceret i denne bog, at folkehøjskolerne havde følgende funktion:

styrke den nationale bevidsthed, som byggede på et begreb om demokrati som *ethnos*, som er en kulturel forståelse af demokratiet, i modsætning til *demos*, som er en politisk forståelse af demokratiet eller *pléthos*, som er en social forståelse af demokratiet. Det pædagogiske mål for folkehøjskolerne var, at folk skulle føle sig som en del af et fællesskab i dets historiske kontinuitet for at udløse ønsket om at deltage i det (Milana, 2020:110).

Milana siger imidlertid, at folkehøjskolerne tilhængere inkorporerede andre dimensioner af demokrati, men "fra et pædagogisk synspunkt fortsatte fokus på levende interaktioner som hovedformen for kommunikation i folkehøjskolerne" (Milana, 2020).

En ikke-doktrinær uddannelse, en dialogisk uddannelse for at bygge demokrati

"Én lærer ikke en anden noget, ligesom heller ingen er selvlært. Mennesker lærer hinanden noget med verden som bindeled". Denne berømte sætning, skrevet af Paulo Freire i *De Undertryktes Pædagogik* er baggrunden for den betydning, som han tillægger dialogen:

På denne måde er læreren ikke den, der alene uddanner, men den, mens han uddanner, bliver uddannet, i dialog med den der er under uddannelse, der under sin uddannelse, også uddanner (Freire, 1988:68).

Faktisk afslører de to casestudier, der præsenteres i denne bog, som har Freire som retning, hvor meget dialogen er til stede i kernen af de metoder, der bruges i arbejdet.

Observationerne *in loco* af kursusaktiviteterne og interviewene med dets arrangører og deltagere viste, at der er en stærk identitet i de teoretisk-metodiske principper i de pågældende forslag til dannelse med de freiriske principper og folkeuddannelse. Denne identitet er tydelig fra et konceptuelt synspunkt, i praksisser baseret på den dialogiske konstruktion af viden, i måden hvorpå hele processen organiseres, baseret på horisontale praksisser og med påskønnelse af øjeblikke med kollektivt samvær og fejring, som det foregår, når der er åndsliv og fællessang (Di Pierro, 2020:187).

Kurset har siden sin oprindelse været guidet af den folkelige uddannelses filosofi og metodologi af freirisk inspiration; i dets epistemiske grundlag, etiske-politiske principper og pædagogiske konsekvenser. Ifølge denne strømning er mænd og kvinder ufærdige væsener, der søger kontinuerlig forbedring og realisering som producenter af kultur, hvilket gør processerne for uddannelse og humanisering uadskillelige. Fra dette perspektiv er der ikke noget hierarki mellem viden konstrueret af videnskabelige metoder eller erfaringsbaseret, teoretisk og praktisk, lærd og folkelig, da de alle er gyldige midler til at producere viden (Di Pierro, 2020:160).

Noget meget lignende kan findes i Grundtvigs pædagogiske tænkning og viser sig i de to tekster, der er publiceret her, og som er styret af hans tænkning.

I ægte undervisning er hovedgrundlaget det levende og talte ord på modersmålet - og ikke bøgerne. Målet var, at lærerens monolog så hurtigt som muligt ændrede sig til dialog for at fremme interaktionen mellem lærer og elev og eleverne med hinanden. Grundtvig var ikke imod at lære fra bøger – faktisk var han selv en inkarneret aficionado, som brugte hele sit liv på at læse og skrive. Men ved at skabe lighed mellem sprogene betragtede han forskellen mellem det talte og skrevne ord som det samme som forskellen mellem liv og død. Fordelen ved det talte ord er, at en person med det møder en andens krop og ånd. (...) Ifølge Grundtvig skal "skole for livet" bygge på fortællingen og dialogen og have det, som sin vigtigste uddannelsesmetode (Korsgaard, 2020:30-31,33).

Det Levende Ord er en fundamental del af livet på de besøgte folkehøjskoler. Dialogen, baseret på konceptet *levende ord*, er kanal for læring og muligheder for at påvirke det miljø, den er en del af. Det er gennem dialogen, der værdsætter ordet, talt af mennesker og refereret til virkeligheden, at de forskellige erfaringer deles, ikke kun mellem eleverne, men også mellem alle dem, der udgør skolefællesskabet. Det er gennem dialogen, at oplevelsen af at bo på skolen skabes i fællesskab (Haddad *et al*, 2020 p.140).

Ånd, liturgi og sang

Traditionen med at synge i de danske skoler og realiseringen af åndslivet i oplevelsen af folkelig uddannelse ligner hinanden i deres formål. Det er et kollektivt øjeblik med sammenfald af formål og konstruktion af utopier. Det er stadig et stærkt motivationselement for social forandring. I vores casestudier, publiceret i denne udgivelse, bekræfter vi:

At synge sammen er dybt forankret i folkehøjskolekulturen og en aktivitet, som eleverne sætter stor pris på. Det er en tradition, der går tilbage til grundlæggelsen af denne type skole. Grundlæggeren, Grundtvig, skrev selv 1.585 salmer. Der synges hver morgen – og til enhver lejlighed. (Haddad *et al.*, 2020, p.154)

I sin artikel bekræfter Carrie Ann Welsh, at sang ofte er et stærkt værktøj til at konstruere bevægelser, gennemsyre kultur, sag og tid. Det vidste Grundtvig, da han fremhævede fællessangen som en øvelse i at forme en national identitet i 1800-tallets Danmark. Forfatteren (Carrie Ann Welsh, red.) minder om, at Myles Horton, grundlæggeren af Highlander, opdagede, at Grundtvig "troede, at eleverne gennem sang og poesi ville lykkes med at forstå sandheder, som ellers ville undslippe dem, og det at synge sammen var en effektiv måde at inspirere og bringe mennesker sammen" (Welsh, 2020:65).

De gamle sange blev et redskab til at bringe nye budskaber, og sang blev en samlende kraft. På grund af den gamle tradition med sang i kirkerne og hjemmene var det meget naturligt, at sang udviklede sig i den sydøstlige del af landet (refererer til USA, red.) som en allieret i kampen for at møde og overvinde umenneskelige situationer. Prædikanter og arbejdere havde alle denne form for oplevelse med musikken, om de var sorte eller hvide (Erenrich; Carawan, 2018 apud Welsh, 2020).

I artiklen, som analyserer oplevelsen med dannelsen af CSEEP, beskriver forfatteren:

Plenarsessionerne, som blev afholdt om morgenen, startede med et øjeblik af åndelighed (præget af sange, som publikum kunne følge i sangbogen). Dermed nærmerede de sig temaet på en følsom og festlig måde, uden brug af konventionelle religiøse symboler, og temaet blev derefter behandlet i form af et foredrag fra en inviteret rådgiver.

Kurset blev gjort levende af en musikalsk gruppe, der i samarbejde med liturgiholdet optrådte ved åbnings- og afslutningsfejringerne, de åndelige morgenbegivenheder, konferencepauserne og den daglige forró³ efter frokost. (Di Pierro, 2020:164)

Denne samme følelse kan vi observere i et studie, der blev lavet af MST's skoler.

I en af klasserne i kurset (i del 2) hvor forskerne havde mulighed for at deltage, brugte underviserne MST's historiske sange for at vise MST-bevægelsens bane, der var opdelt i store faser; fødsel, konstruktion og konsolidering. For hver fase i MST som underviseren bevæger sig ind i, sang kursisterne med et MST-hæfte kaldet "Sange der kæmper" i hånden. De sang de sange, der refererede til det behandlede tema til lyden af underviseren, der spillede guitar, og dermed satte hver sang temaet i kontekst. Hæftet indeholder en samling af sange med reference til emnet 'landbrug' og

³ Forró er en traditionel brasiliansk dans.

forskellige tidspunkter i kampen for landbrugsreformen i Brasilien. Flere af de sange, kursisterne synger, kritiserer det politiske og økonomiske system, som i Grande Esperança (Catelli Jr.; Kuhn, 2020:198).

Lærerens personlighed, erfaring og politiske bevidsthed

I Grundtvigs tænkning og på folkehøjskolerne vægtes lærerens personlighed og erfaring mere end deres faglige baggrund. Ifølge en artikel om casestudies lavet af Haddad *et al.* (2020:148) er det, der gør det til igangsætter og formidler af levende uddannelse, den personlige kontakt, evnen til at inspirere samt den viden, der kommer fra fælles livserfaring:

En karakteristik, der vækker opmærksomhed ved lærerstaben er, at der ikke er krav om uddannelse i et bestemt område for at kunne blive ansat på en folkehøjskole. Ifølge udtalelser synes ansættelsen at være meget mere knyttet til deres holdning til undervisningen og skolefællesskabet. I det første møde, som forskerne havde med Folkehøjskolernes Forening, blev det sagt, at lærerne skulle have evnen til at være en gnist for eleverne, skabe et miljø hvor eleverne kunne vokse, undervise med et formål om oplysning i livet samt være en del af hver enkelt elev i denne oplysning.

Forstanderen for Brenderup Højskole, Ole Dedenroth, fortrak under interviewet at referere til lærerne som "inspiratorer" i stedet for "undervisere".

Denne relation mellem lærer og elev var altid et af hovedelementerne i Paulo Freires tænkning. Han har talrige værker om dette tema. Underviserens holdning til at være en nærværende person, der deler samme interesser, er født i kampen for folkeuddannelsesprojekter inspireret af Freire. Det ser vi i to brasilianske casestudier i denne bog. Lad os tage det fra udtalelsen fra en af eleverne der var på MST's kursus:

Det jeg tænker om folkeuddannelse er, at du ikke vender tilbage til der, hvor du var. Så ser vi, at de lærere og undervisere vi har, er vores. Det er det første, vi kan identificere os med. Jeg kender hende, jeg har set hende i lejren, jeg har set hende i landsbyen, jeg har set hende – du ved – arbejde med jorden. Så folkens, det første du bemærker, er dette: Hvor er disse mennesker? Er de i gang med at bygge eller er de bare lærde, der er der, mens vi er her? Nej, de er her, ikke? Vi er alle sammen. Og det er der, det starter (interview VII). (Catelli, Jr., Kuhn, 2020:199)

I CESEEP-kurser bliver supervisorerne skabt, dannet i selve kurset, med det samme freiriske pædagogiske perspektiv. "Supervisorer er i mange tilfælde tidligere erfarne kursister og/eller talenter inviteret til at bidrage til den kollektive indsats, og som opfylder kravet om deltagelse i kurset i mindst to år samt at være tilgængelig til to årlige træningssamlinger" (Di Pierro, 2020:162).

Konklusion

Gennem dette fire års forskningsprojekt har forskningsgruppen været i kontakt med et komplekst univers af tradition for folkeuddannelse, som for hvert nyt skridt viste sig at være fascinerende og dybdegående. Det at opdage nye måde at tænke uddannelse for unge og voksne, som går ud over den brasilianske tradition og erfaring, var betydningsfuldt for forskerne, og derfor er det vigtigt at formidle de første resultater. Selv om vi fordybede os i et land, der kulturelt, økonomisk og socialt er så anderledes, var vi i stand til at indsamle betydelig viden om praksis for om praksisser for

uddannelse af unge og voksne, hvilket kan resultere i at de fremover bliver udtænkt, organiseret og oplevet på nye måder.

Det var også vigtigt at uddybe de begrebsmæssige ligheder mellem pædagogerne Grundtvig og Freire, selv om begreberne blev skabt med mere end hundrede års mellemrum. Ligeledes var det også vigtigt at identificere de ligheder, som de begrebsmæssige retninger viste om praksisser, som blev systematiseret i casestudierne.

Det er med stor glæde, at vi kan offentliggøre denne publikation, og dermed dele en del af det vi fandt ud af gennem forskningsprojektet. Vi håber at bidrage med viden om Grundtvig, der meget lidt kendt i Brasilien, stillet overfor Paulo Freire, som vi "taler med" i denne forskning. Der er stadig meget at studere om Grundtvig, og det er vores forventning at dette første skridt vil tilskynde andre forskere til at udvide deres viden med ny forskning og ny information.

Referencer

BHATTACHARYA, Asoke. **Education for the People**. Concepts of Grundtvig, Tagore, Gandhi and Freire. Sense Publishers: Rotterdam, 2010.

CATELLI Jr, Roberto; KUHN, Angélica. Formação política da militância de base do Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra (MST) – a experiência da Escola Nacional Florestan Fernandes. IN: HADDAD, Sérgio (Org.) **Grundtvig e Freire: escolas populares na Dinamarca e no Brasil**. São Paulo: Ação Educativa, 2020, p. 185-215.

DAM, Poul. **N. F. S. Grundtvig**. København K: Udenrigsministeriet, 1983.

DI PIERRO, Maria Clara. Uma experiência de educação popular com militantes de movimentos e pastorais sociais: o Curso de Verão do CESEEP. IN: HADDAD, Sérgio (Org.) **Grundtvig e Freire: escolas populares na Dinamarca e no Brasil**. São Paulo: Ação Educativa, 2020, p. 157-184.

FAIN, E. F. Nationalist Origins of the Folk High School: The Romantic Visions of N. F. S. Grundtvig. **British Journal of Educational Studies**, v. 19, n. 1, p. 70-90, fev. 1971.

FREIRE, Paulo. **Pedagogia do Oprimido**. 18. ed. Rio de Janeiro: Paz e Terra, 1988.

FREIRE, Paulo. **Ação cultural para a liberdade**. Rio de Janeiro: Paz e Terra, 1976.

FREIRE, Paulo. **Pedagogia da autonomia**. São Paulo: Paz e Terra, 1996.

FREIRE, Paulo; HORTON, Myles. **O caminho se faz caminhando**: Conversar sobre educação e mudança social. 6. ed. Petrópolis: Vozes, 2011.

HADDAD, Sergio. **O Educador**: um perfil de Paulo Freire. São Paulo: Todavia, 2019.

HADDAD, Sergio. Paulo Freire, Myles Horton e Nicolaj F. S. Grundtvig: educadores dos oprimidos. **Retratos da Escola**, Brasília, v. 14, n. 29, 2020

HADDAD, Sergio; UEMURA, Janaina; ZEPPONE, Gabriela. Grundtvig e as Folk High Schools, a experiência dinamarquesa em Educação de Jovens e Adultos. IN: HADDAD, Sérgio (Org.) **Grundtvig e Freire: escolas populares na Dinamarca e no Brasil**. São Paulo: Ação Educativa, 2020, p. 129-158.

KORSGAARD, Ove. **A foray into Folk High School ideology**. Denmark: Association of Folk High Schools in Denmark, 2019.

KORSGAARD, Ove. N.F.S. Grundtvig: Uma Revolução da Mente. IN: HADDAD, Sérgio (Org.) **Grundtvig e Freire: escolas populares na Dinamarca e no Brasil**. São Paulo: Ação Educativa, 2020, p. 26-37.

KNUDSEN, Johannes (ed.). **N. F. S. Grundtvig**: Selected Writings. Philadelphia: Fortress Press, 1976.

MILANA, Marcela; SØRENSEN, Bernt. Promoção da Cidadania Democrática através da Educação de Adultos Não Formal: O caso da Dinamarca. IN: HADDAD, Sérgio (Org.) **Grundtvig e Freire: escolas populares na Dinamarca e no Brasil**. São Paulo: Ação Educativa, 2020, p. 106-128.

TORRE, Edicio dela. To learn from life, for life, throughout your lifetime. Stories. **Danish Folk High Schools**, 2020. Disponível em: <www.danishfolkhighschools.com/stories/2020/tolearn-from-life-for-life-throughout-your-lifetime>. Acesso em: 07 set. 2020.

WELSH, Carrie Ann. Quando cantamos juntos: Zilphia Horton e o coração da Highlander Folk School. IN: HADDAD, Sérgio (Org.) **Grundtvig e Freire: escolas populares na Dinamarca e no Brasil**. São Paulo: Ação Educativa, 2020, p. 59-78.